

Biskop Atle Sommerfeldt:

KIRKE OG HJEM

Refleksjoner om det allmenne prestedømmet i vår tid

Fagdag for undervisningsansatte 17.januar 2018

Fjorårets reformasjonsmarkering ga oss mulighet til gjensyn med vår identitet som en luthersk kirke innenfor den økumeniske og universelle kirke. En viktig del av denne arven er Luthers forståelse av det kristne livet. I standardverket om det kristne kallet ordner Gustaf Wingren Luthers forståelse av menneskets virkelighet ved å påvise at den er bestemt av to grunnleggende motsetninger¹.

Luther og menneskets virkelighet

Den ene motsetningen er mellom himmel og jord, den andre mellom Gud og djevel. Mens jord og himmel begge ligger i Guds hånd og står ved siden av hverandre i vår tidsregning, er Gud og djevel fiender som står i kamp hverandre. Mellom fødsel og død lever mennesket på jorden med de viktigste hendelsene foran seg: Som foster i påvente av fødselen, som levende i påvente av døden og gjenfødselen inn i den himmelske fullkommenhet. Samtidig lever mennesket i spenningsfeltet mellom Gud og djevel, mellom skapelse og ødeleggelse. Menneskets oppdrag, eller kall, er å delta i Guds fortsatte skapelse for godhet og kjærlighet og slik speile himmelen, eller Guds rikes virkelighet, og bekjempe det og den onde i dets mangfoldige manifestasjoner.

Luther kritiserer kloster-teologien for at den gir inntrykk av at det kristne livet på en særlig måte fremmes ved å leve i avsondrede fellesskap etablert for å styrke spesielle religiøse handlinger. Man hevdet at Gud satte særlig pris på slike religiøse handlinger. Hele konseptet bygget på forestillingen om at disse fellesskapene og handlingene brakte mennesket nærmere Gud. Glimt av den himmelske virkelighet på jorda fikk en gjennom slike religiøse handlinger, enten alene eller i fellesskap. Den naturlige følge var å betrakte dem som sluttet seg til disse klosterfellesskapene som særlig hellige siden de gjorde så mange gudelige handlinger. Menneskets oppdrag på jorda ble dermed å gjennomføre slike religiøse handlinger for å tilfredsstille, eventuelt blidgjøre, og nå opp til Gud.

Menneskets kall eller oppdrag

Luther hevdet derimot med styrke at menneskets kall eller oppdrag ikke er å arbeide seg opp til Gud. Menneskets kall er for det første å åpne seg for Guds nådehandling i Kristus der Gud kommer ned til mennesket og selv fører mennesket fra jord til himmel. Det er tilliten – eller troen – på at Gud har gjort alt for å bringe mennesket fra jord til himmel som er evangeliets gledesbudskap. For det andre er menneskets kall å leve i nestekjærlighet og slik være Guds medskaper i møte med ondskapens ødeleggelse. Dette gjøres i familie og arbeidsplass i de institusjonelle rammer – eller stender, mennesket befinner seg i – som mor, far, bonde, håndverker eller fyrste.

¹ Gustav Wingren: Luthers lære om kallelsen

Døpt til prest, fornyet gjennom nattverdfellesskapet, ledsaget gjennom forkynnelsen

Dåpen er den grunnleggende handling på jorda som bringer mennesket inn i den himmelske virkelighet. I dåpen dør og oppstår mennesket med den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus. Den dømte blir født inn i et annerledes folk som overskrider alle jordiske barrierer - «alle dere som er døpt til Kristus, har kledd dere i Kristus. Her er ikke jøde eller greker, her er ikke slave eller fri, her er ikke mann eller kvinne. Dere er alle èn i Kristus Jesus» (Gal3,22-23). Dåpsliturgien i Den norske kirke uttrykker dette slik: «Den allmektige Gud har i dåpen gitt deg sin Hellige Ånd, født deg på ny og tatt deg inn i sin troende menighet. Gud styrke deg med sin nåde til det evige liv. Fred være med deg.»

Dåpen innebærer ikke at mennesket tas ut av det jordiske livet, men innebærer at Gud tar bolig i oss slik Gud gjorde julenatt i Betlehem. Den dømte har den korsfestede og oppstandne som en del av seg, bærer himmelen så å si med seg. Den dømte er som alle mennesker fortsatt bærer av Guds bilde forankret i Guds skapelse. Men den dømte er podet inn på den korsfestede og oppstandnes tre og blitt en del av Guds folk som lever i forventningen frigjøring fra døden, djevelen og syndens makt.

«Jeg er vintreet, dere greinene» sier Jesus i avskjedstalen til disiplene. Ved å være grein på vintreet bærer den dømte mye frukt, fortsetter Jesus. Dette er ikke en frukt som skal ofres til Gud, men skal gis til andre mennesker i kjærlighet, like raust som Gud deler sin livgivende kjærlighet til hele skaperverket gjennom sola som skinner for alle, vannet som gis alle å drikke, blomstenes skjønnhet alle kan se og naturens grøde alle har frihet til å bruke. Gud trenger ikke fruktene, men menneskene og skaperverket trenger dem. Det er denne tjenesten som er Guds oppdrag til den dømte og er innholdet i betegnelsen «det allmenne prestedømme»:

«I dåpen ble vi innlemmet i Guds folk og vi ble alle vigslat til å være tjenere for Gud. For skriften vitner om at hele Guds folk er et kongelig presteskap» (fra vigslingsliturgiene av prest, kateket, diakon og kantor).

I nattverdens åpne gjestebud kommer den korsfestede og oppstandne oss regelmessig i møte med tilgivelse for vår svikt i utøvelsen av dåpens oppdrag om nestekjærlighet, styrke til å leve på jorda og smak av håpet om et liv i himmelen i all evighet.

Forkynnelsens og den kirkelige undervisningens oppdrag blir dermed å lede mennesker inn til dåpens handling, hjelpe dem til å tolke dåpslivene sine på jorda i evangelisk og himmelsk lys og veilede og ledsage dem i deres arbeid med å leve Guds oppdrag på jorda.

Frihet til mangfold

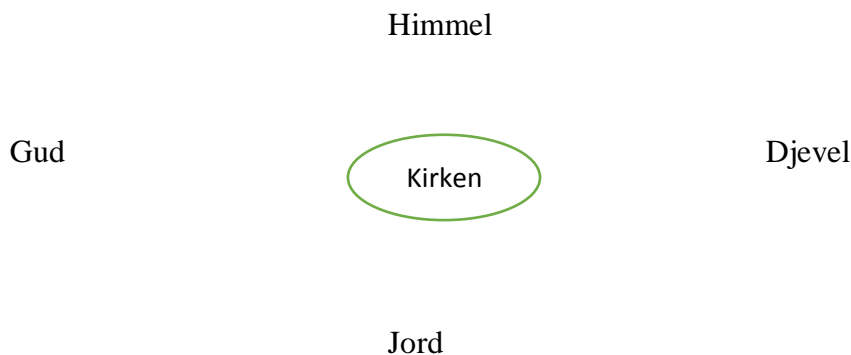
I den himmelske virkelighet er det ikke forskjell på folk – der er vi likedannet med Kristus. Dåpens vann og nattverdens brød og vin viser oss denne likhet og enhet. Men på jorda, i kampen mot djevelen og ødeleggelsen, er det mangfoldet som råder.²

² «Det beslutet står fast hos Gud att alla heliga skola leva i samme tro och drivas och styras av samme Ande men i det yttre utføre olika verk. Gud utfør nemligen ej samma verk i dem alla, ej heller utfør han det i samma tid eller på samma plats eller inför samma menniskor, utan uopphorlig regerande

Luther er derfor kritisk til klostervesenets tanke om å etterlikne Jesus i gjerninger. Han mener dette låser mennesket fast i et bestemt handlingssett og gir rom til at enkelte mennesker tiltar seg makt over andre mennesker, slik paver og biskoper gjør ifølge Luther. Den store svakheten er pavens forestilling om at han er Kristi representant på jord med tilsvarende autoritet. Paven fratar ved dette den døptes frihet til å utforme nestekjærlighetens handlinger i de livssituasjoner en befinner seg og selv bære ansvaret for om handlingene forsterker ødeleggelse eller skapelse.

Kirken midt i menneskets virkelighet

Kirken befinner seg i møtepunktet mellom himmel og jord og i spenningen mellom Gud og djevel. I gudstjenesten er himmelen tilstede i Ord og sakrament og spenningen mellom Gud og djevel uttrykkes i syndsbejennelsen der menneskets medvirkning til ondskap bekjennes, og forbønner der omsorgen for hele skaperverkets kamp mot ødeleggelse omslutes i forbønn.

Kirkens liturgier og konstituerende handlinger utformes alltid på et sted og primært i en fysisk gjenkjennbar bygning. Den sakramentale praksisen er knyttet til konkrete, jordiske elementer – vann, brød, vin – og etablerer et synlig fellesskap mellom jord og himmel som mennesker inviteres inn i.

Nestekjærlighet leves i stand og rolle

Men verken himmel eller Gud er lukket inne i kirkens gudstjenestefeiring eller i kirkerommet. Gud er på ferde overalt. Luther beskrev den jordiske virkeligheten mennesket befinner seg i med begrepet stand. I vår språkbruk kan vi bruke begrepet institusjoner og roller. Institusjoner

dem med samme Ande och tro går han genom skilda tider, plaatser, gerningar och menniskor.... Gud ger nemlig øvning at var och en med en annan gerning, på en annan plats, i en annan tid och inför andra personer, enn vad denne sett och hord betreffande andra heliga» (Wingren Kallelsen s 186). «Dermed peka kallelsens krav in emot en verld som icke er gemensam för alla menniskor. Samma handlingssett passar icke overalt. De genom mennsskor kalelsesliv uppkomna sociala enheterna ha særegna drag, och det menskliga samfunnslivet fremtreder på detta settsåsom rikt differntierat . Når det gjelder deet yttre livet på jorden har Luther otvielaktig personligen kjent ett omedelbart behag vid mangfålden.....var och en skal göra sitt utan att sne gla åt andra eller søka efterlikna dem. Når krisus icke skal imiteras av oss utan i stellet omfattas i tro, så beror det på att Kristus hade ett særsklt embede till menneskers frelsning, ett embede inga menniska har (Wingren Kallelsen s 185f).

betegner da samfunnsordninger, mens roller betegner den funksjon personer har. Skole og utdanningssystemet er en institusjon, mens elev, lærer, skoleleder er en rolle, tilsvarende er stat og kommune institusjoner, mens statsminister, departementsråd, ordfører, rådmann er roller. Det er i disse ulike institusjonene og rollene menneskene utøver sitt kall eller oppdrag. Luther hadde elementer av å stille datidens samfunnsordning som naturgitt på lik linje med naturens lovmessighet, slik det var vanlig i middelalderen. Senere generasjoners teologer utviklet dette til tanken om skaperordninger der visse institusjoner og roller og forholdet mellom rollene var fastlagt i skapelsen. Denne ordningen var sterkt hierarkisk mellom mann og kvinne, arbeidsgiver(herre) og arbeidstager(tjener/slave), fattig og rik, eget folk og andre folk (særlig i den tyske varianten, tysk/germansk versus jøde, slaver, afrikanere). Men ved nøyere lesning av Luther ser en snarere en dynamisk forståelse av roller og institusjoner, knyttet til hans store visjon om kristenmenneskets frihet.

Den grunnleggende frihet mennesket har innebærer ikke at kirkens tillitsvalgte skal avholde seg fra å gi veiledning og støtte til menneskene i deres oppdrag som døpte på jorda. Luther utarbeidet derfor gudstjenesteliturgi, den lille katekisme for undervisning i hjemmene og den store katekisme til veiledning for forkynnere, predikanter, diakoner og undervisere. Han og hans medarbeidere ga råd om utforming av kirkeordninger og Luther ga selv en mengde råd i form av brev til ulike aktører der han er ganske så konkret.

Det sakramentale fellesskap er både ånd- og stedsfellesskap

Når Fretheim/Lorentzen/Mogstad (FLM) i «Fellesskap og organisering»³ skal beskrive det sakramentale fellesskapet konstituert gjennom Ord og sakrament som en sosiologisk størrelse, velger de å betrakte dette som et «åndsfellesskap» i motsetning til et «stedsfellesskap». Åndsfellesskapet (s.25) er «tilhørighetsform uten lokal forankring» som «bygger på en tenkt samhörighet med andre, basert på felles tro, livssyn, politisk syn eller solidaritet» (s.26). Stedsfellesskap er derimot kjennetegnet ved lokale fellesskap hvor ansikt-til-ansikt-møter dominerer interaksjonen mellom deltagerne.

De presenterer så tre ulike kirkeforståelser (s.34ff) kalt «folkekirken» «trofellesskapet» og «aktivitetskirken». Folkekirken kategoriseres som et åndsfellesskap, mens kirken som trofellesskap og aktivitetsfellesskap kategoriseres som stedsfellesskap. Det er i stedsfellesskapene, og dermed i kirken som trofellesskap og aktivtetsfellesskap, tilhørighet og integrasjon utvikles fordi det er der reelle fellesskap bygges gjennom ansikt-til-ansikt-møter. Dette fører så til en kritikk av tanken om at fellesskap kan komme til uttrykk som kortvarig eller punktvis deltagelse i enkelthendelser, som jo er et viktig tekk ved folkekirkens praksis. Slike fellesskap kalles «individualiserte fellesskap» (s.36) og er en vanlig form for deltagelse i det moderne samfunn ifølge FLM, men dette er en «paradoksal term, siden fellesskap gjerne forstås som bånd til andre». FLMs posisjon ender dermed i en variant av «trofellesskapskirken», eller den velkjente foreningskirken i tidligere kirkesynsdiskusjoner, og er vel tilpasset kirker med doble medlemskap slik vi finner det i de fleste frikirkene.

I vår kontekst er det kritisk at dette kirkesynet blir tolkningsnøkkelen for deres utvikling av synet på frivillige og utviklingen av frivillighetsstrategier i Den norske kirkes trosopplæring.

³ IKO 2016

Den norske kirke reduseres til en frivillig forening med de frivillige organisasjonenes kjennetegn. Dette gjør det lettere å skape bro til en bestemt skole innenfor frivillighets/sivilt samfunn-forskningen, men det går altså på bekostning av den teologiske forståelsen av Den norske kirke slik dette er uttrykt Kirkemøtets bestemmelse av Den norske kirke som en bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke.

Svakheten med deres forståelse er at de ikke ser kirkens sakramentale handlinger som reelt fellesskapskonstituerende mellom himmel og jord, mellom Gud og menneske. Sakramentene er nettopp ikke abstrakte, men konkrete begivenheter som finner sted på bestemte steder. Fra dette møtepunktet utvikles ulike ansikt-til-ansikt-fellesskap forankret i menneskenes måte å håndtere livet på jorda. Her er det et mangfold av fellesskapsformer. Til sammen utgjør disse «kirken i verden» og er ikke avhengig av at det utvikles ett, sosialt fellesskap kalt «menigheten». Kirkehistorien har vist at forsøkene på å likestille menneskelige fellesskap med kirken som fellesskap som oftest fører til sosial ensretting som så oppfattes som den autoriserte kristelige væremåte. Over tid utvikles det så fellesskap med høy interaksjon mellom dem som er innenfor, men som blir avsondret og avgrensende mot andre.⁴

I de store (folke)kirkene, uavhengig av konfesjonell tilhørighet, utvikles det et mangfold av fellesskap og individuelle praksiser. Disse har tydelige særpreg og liten gjensidig kontakt. Det som holder mangfoldet sammen, er ikke ansikt-til-ansikt-møter med andre fellesskap, men møtet med Gud i sakramentene og liturgien de forvaltes innenfor. Sakramentene og gudstjenester er fellesskapets grunnlag, ikke de ulike sosiale formasjonene som skapes av det sakramentale fellesskapet med Gud.

Utmynting av Luthers kirkesyn

Borg bispedømmes strategi for Den norske kirke i Borg kan sees som en strategisk utmynting av den lutherske forståelsen av kirken. Visjonen «Mer himmel på jord» knytter til den tredje bønningen i Fader Vår – la din vilje (Guds vilje motsatt djevelens) skje på jorden som i himmelen – omfatter de to dimensjonene, himmel-jord og Gud-djevel. Strategien omfatter hele kirkens medlemskap – alle som har blitt en del av fellesskapet med Gud gjennom dåpens sakrament og som har del i det allmenne prestedømmet.

Det allmenne prestedømmet utfoldes på tre ulike arenaer: Hjemmet eller husholdet, kirken og lokalsamfunnet som inkluderer arbeidsplassen. For å virkeliggjøre visjonen på disse tre arenaene – i dette foredragets kontekst kan de kalles institusjoner – spesifiseres fem strategier. Dette er kvalitet, kommunikasjon, mobilisering av medlemmer, samarbeid med organisasjoner, samhandling mellom ansatte. Disse fem strategiene har som mål å bistå kirkens medlemmer i deres utøvelse av sitt allmenne presteskap på de tre arenaene og gir retning for den virksomhet som springer ut av kirkens organisatoriske ledd nasjonalt, regionalt og lokalt med styringsorganer og ansatte. Ett av virkemidlene er trosopplæringen og dens planer og virkemidler.

⁴ Jfr Knut Lundbys studie Troskollektivet

Hjemmene

Hjemmene – eller husholdene – er en helt sentral arena for det allmenne presteskapet. Her utvikles et ansvarlig liv i verden i tråd med nestekjærlighetens rettesnor både i interne og eksterne relasjoner. Det aller meste av dette skjer i allmenne aktiviteter som ikke skiller seg fra det alle mennesker uavhengig av om de er døpt, kan identifisere seg med og utføre. Samtidig trenger husholdet hjelp til å forstå sitt hverdagsliv som en del av Guds virksomhet i verden. Derfor anbefaler Luther en enkel hverdagsliturgi. Bordbønn og aftenbønn er de mest vanlige uttrykkene for dette i vår tids hushold, sammen med høytidsfeiringer og deltagelse i kirkelige handlinger i sorg og glede.

En helt vesentlig del av Luthers oppdragelsesprogram var innlæringen av det vi kan kalle kristendommens fem søyler: De ti bud, Den apostoliske trosbekjennelse, Fader Vår, dåp, nattverd. Denne grunnleggende kunnskapen er en sentral del i (K)RLE-fagets undervisningsinnhold. Skole-kirke-hjem er en konkretisering av arenaene hjem – kirke – lokalsamfunn innenfor kirkelig undervisning, der kirken som aktør må bidra til samhandling mellom de tre arenaene.

I vår tid trenger hjemmene forsterkning både i å utvikle nestekjærlighetens handlinger og i å se hverdagen som Guds hverdag. Den store deltagelsen i kirkelige handlinger er et uttrykk for dette, men vi må også utvikle muligheter for deltagelse i andre former for tjeneste.

Trosopplæringen – eller mer teologisk korrekt dåpsopplæringen - er et helt sentral tilbud den organiserte kirke gir det allmenne prestedømmet for å hjelpe dem i deres tjeneste.

Tiltak som knytter sammen folks hverdagsliv og kirken som et særlig sted for fellesskapet mellom himmel og jord blir da sentralt.

Storfamiliemiddagene med trosopplæringstiltak og felles liturgisk avslutning er et utmerket eksempel på dette. Tilsvarende er utvikling av lystenning i kirkerommet, på gravsteder og i hjemmene en god synliggjøring av et bønnefellesskap. Aktiviteter knyttet til global nestekjærlighet og lokal omsorg kan organiseres fra kirken og slik bidra til å se husholdningenes egne og tilsvarende aktiviteter i et større perspektiv. Konfirmantenes omsorgsoppgaver i forhold til sykehjem løfter omsorgen for beste- og oldeforeldre, inkluderende fellesskap i barnearbeidet løfter anti-mobbing i skolegården, aksjon for plastinnsamling gir den hverdagslige avfallssorteringen en himmel, deltagelse av familiemedlemmer i trosopplæringstiltak gir det daglige arbeidet foreldre/foresatte har med barna et himmelsk perspektiv, pilegrimsvandring og fysisk aktiviteter gir all trening et perspektiv av tempeltjeneste, kroppen er jo Guds tempel ifølge Paulus.

For 150 år siden brukte de aller fleste familier det meste av tiden på å skaffe det daglige brød. Utviklingen av velferdssamfunnet med avskaffing av barnearbeid, 8-timers arbeidsdag, høyere lønninger, kvinnes tilbaketreking til husholdningen og bedre folkehelse ga grobunn for utvikling av fritidsaktiviteter, i all hovedsak organisert av frivillige foreninger og interessefellesskap. Det ga rom både for bedehusene, idrettslagene og etter hvert arbeidskirkene. Disse ga rom for fellesskap, utvikling og meningsfull fritid.

I vår tid ser vi at tidsbruken for å skaffe det daglige brød igjen er blitt mer omfattende. Alle voksne forutsetter å ha lønnet arbeid utenfor husholdet. Arbeidssted og bosted er ikke lenger knyttet sammen. Reisetid til og fra arbeidsted øker dermed fraværet fra hjemmet for de voksne. Deltagelsen med barna må derfor organiseres på en helt annen måte innenfor mer begrensede tidsrammer. Samtidig forutsetter skolesystemet en høy grad av aktivitet utenfor skoletiden både av elever og foresatte samtidig som prestasjoner knyttet til kropp forventes og krever mye tid.

Undersøkelser viser at frivillighet er økende, men har nye kjennetegn: frivillighet knyttet til det store prosjektet med å holde familiene sammen prioriteres sammen med aktiviteter som styrker barnas helse, forbedring av lokalmiljøet og barnas skolevirkelighet. Svært mye av dette er aktiviteter som i FLMs terminologi er instrumentell heller enn organisk knyttet til fellesskap utviklet ansikt-til-ansikt.

Til dette må føyes at utdanningsnivået er svært mye høyere og kvalitetskravene til det som organiseres er derfor mye større enn tidligere. Det betyr at arbeidet med å mobilisere medlemmer og styrke samarbeidet med organisasjoner må ha høy kvalitet slik det defineres i dagens samfunn, for eksempel mht planlegging og gjennomtenking av mål og virkemidler.

Mobilisering av kirkens medlemmer

I gudstjenestereformen ble involvering og deltagelse av hele Guds folk understreket som den sentrale målsetningen sammen med stedegengjøring. I 2006 utviklet Bjørgvin bispedømme en håndbok for mobilisering av kirkens medlemmer til medarbeiderskap som også knytter til det som senere ble gjennomført i den nye gudstjenesteordningen.

I Bjørgvins ⁵praktiske tilrettelegging av det vi i vår strategi kaller mobilisering til deltagelse og som de kaller invitasjon til medarbeiderskap, utvikles arbeidet i ulike faser:

- Rekruttering
- Opplæring
- Oppfølging
- Overføring/avslutning

Gudstjenesten er det naturlige samlingspunktet.

Slik jeg leser Bjørgvins arbeid, er det overordnede målet å øke antall medlemmer som anvender mer tid i kirkens egen virksomhet slik at denne kan omfatte mer enn det kirken kan finansiere gjennom betalte medarbeidere. Dette er et svært viktig anliggende som uten tvil er viktig for at kirken skal kunne utøve sitt oppdrag for mennesker og samfunn. Det spennende er om denne innsikten også kan anvendes for kirkens arbeid med å mobilisere medlemmer til å utøve sitt allmenne prestedømme på de to andre arenaene, husholdet og lokalsamfunnet.

Kirkens egne aktiviteter vil da kunne fungere som veivisere og modeller. Spørsmålet blir da hvilke behov medlemmene har for kirken som arena. Ordføreren i Spydeberg formulerte ett slikt behov under årets nyttårsmottagelse: Et behov for stillhet og livsrefleksjon, i et åpent, tilgjengelig og raus rom. Jeg vil tilføye: Handlingsalternativer som håndterer samtidens store samfunnsutfordringer lokalt og globalt.

⁵ FLM s 49-55

Skal det være naturlig å søke kirken som veileder og livshjelp, må tros(dåps)opplæringen gi barna en naturlig tilhørighet til kirkerommet, liturgisk praksis og individuell frihet til å uttrykke sin spiritualitet, særegen og ens egen, i et rom der fellesskapet er mangfoldig fordi enheten ligger i Gud og Jesus Kristus, ikke i ansikt-til-ansikt-møter med mennesker vi liker.